

Received / Geliş
12.12.2017

Article History
Accepted / Kabul
19.12.2017

Available Online / Yayınlanma
20.12.2017

STAGES OF CHANGE AND MODERNIZATION MOVEMENT OF THE OTTOMAN NEW POLITICAL SYSTEM

**OSMANLI YENİ SİYASAL SİSTEMİNİN DEĞİŞİM AŞAMALARI VE
MODERNLEŞME HAREKETLERİ**

Cumali ÖZBEK¹

Abstract

In the creation of a new Ottoman political system, III. Selim period and after considering the periodic basis of reforms and developments in different areas, European-based understanding of the impact of the traditional Ottoman State modernization management of modern management understanding transition effected. This process, which started with military reforms, enabled the evolution of the bureaucratic and authoritarian state system in economic social and political practices and evolved towards a new understanding of management in which the people were influential over time. III. Selim starting from the intermittent movements and the order of the first World War after the creation of the Cedit period the Ottoman political system of the State in at least four different emergence can be said that the process of modernization. These are; military modernization and social modernization, political modernization, economic modernization. These dimensions have different weights by periods in general public started over and made available as for the shaping of the new order. In this context, mainly the modernization work itself III. Selim period and made more from the post.

Keywords; III. Selim, reform, Ottoman, Modernization, Nizami Cedit, Europe

Özet

Yeni bir Osmanlı siyasal sisteminin oluşmasında III.Selim dönemi ve sonrası baz alınarak düşünüldüğünde dönemsel ıslahatlar ve farklı alanlardaki gelişmelerin, Avrupa bazlı modernleşmelerin etkisinin Osmanlı devlet anlayışındaki geleneksel yönetimin modern yönetim anlayışa geçişinde önemli etkileri olmuştur. Askeri ıslahatlar ile başlayan bu süreç ekonomik toplumsal ve siyasal anlamda yapılan uygulamalarla bürokratik ve otoriter olan devlet sisteminin yumuşamasına ve zamanla halkın etkili olduğu yeni bir yönetim anlayışına doğru evrilmesini sağlamıştır. III.Selim döneminden itibaren başlayan ıslahat hareketleri ve Nizamı Cedit'in oluşturulmasından sonra I. Dünya Savaşına kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasal sisteminin ortaya çıkışında en az dört farklı modernleşme alanının olduğu söylenebilir. Bunlar; askeri modernleşme, siyasal modernleşme, ekonomik modernleşme vetoplumsal modernleşmedir. Bu boyutlar dönemlere göre farklı ağırlıklara sahip olsa da genel olarak halk üzerinden başlamış ve mevcut düzenin yeniden şekillendirilmesine yönelik olarak yapılmıştır. Bu bağlamda modernleşme çalışmalarıkendini ağırlıklı olarak III. Selim dönemi ve sonrasında itibaren daha çok hissettirmiştir.

Anahtar Kelimeler; III. Selim, ıslahat, Osmanlı, Modernleşme, Nizamı Cedit, Avrupa

¹ Hasan Kalyoncu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: cumali.ozbek@yahoo.com

GİRİŞ

Yeni bir Osmanlı siyasal sisteminin oluşmasında modernleşme olgusunun gelişmesine paralel olarak gelişen uygulamalar sonucunda devletin hem gerilemesi durdurulmaya çalışılmış hem de modern Avrupa-i bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada son dönemde Osmanlı modernleşme hareketlerinin askeri, toplumsal, ekonomik ve siyasi yönleri incelenerek yeni modern Türkiyesisteminin oluşmasının temellerinin benzerlikleriyle tarihsel süreç içerisindeki gelişim aşamalarına yer verilmiştir. Yapılan farklı alanlardaki birçok yeniliğin modern Osmanlı siyasal sisteminde ve düzeninde yeni bir boyut kazanması ve geleneksel anlayıştan modern anlayışa doğru topyekün çabaların sonucunda Osmanlı devleti askeriyeden ekonomiye kadar farklı alanlarda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. III. Selim'in başarılı adımları ve sonraki padişahların devleti ayakta tutma çabalarının sonucu olarak bazı alanlarda gelişim ve modern anlamında olumlu sonuçları ortaya çıkmıştır. Devletin milliyetçilik akımlarından korunup dağılmasının önlenmesi ve Avrupa'da gelişen fikir ve gelişmelere uyum sağlanması bu dönemde kilit bir rol oynamıştır. Modernleşme zorunluluğunun sonucunda Osmanlı'nın klasik siyasi yapısının ve dini geleneksel odaklı olan siyasal yapısını milliyetçilik, batıcılık gibi düşüncelerin etkisiyle değiştiği de görülmektedir. Nizamı Cedid'in kurulmasından I. Dünya Savaşı'na kadarki bu dönemde devletin yönetim yapısından toplumsal eşitliğe kadar, milli iktisadi gelişmelerden düşünce akımlarına ve yönetim politikasına kadar birçok alandaki gelişmeler ve müdahaleler Osmanlı Devleti'nin yeni siyasal şeklinin değişmesine neden olmuştur.

Modernleşme hareketleri aşamaları dört farklı modernleşme alanını temel alınarak topluma ve devlet sistemine etkileri incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin III. Selim ve sonraki dönemlerde gösterdiği modernleşme süreçlerinin değişimleri Osmanlı siyasal sisteminin modernizasyonunda reformların nasıl etkili olduğu ve gelişim gösterdiği farklı alanlardaki analizler ile ortaya konmuştur. Bu çalışmada dönemsel karşılaştırmalara da yer verilerek modernleşme süreci sonucunda siyasal sistemin nasıl gelişim katettiği gözlemlenmiş olup Osmanlı devletine olan etkileri araştırılmıştır.

OSMANLI SİYASAL SİSTEMİNİN GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN MODERNLEŞME HAREKETLERİ

Askeri Modernleşme Hareketleri

İlk kapsamlı modernleşme III. Selim döneminde, önce askeri alanda başlamış ve ekonomik toplumsal alanlara yayılarak genişlemiştir. İslahatlar isabetli ve etkili yöntemlerle halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve orduyu güçlendirmek adına yapılmıştır. III. Selim'den önceki dönemlerde yapılan ıslahatlar askeri zorlama ile tepeden inme, halkla kavuşmayan, halkın isteklerine cevap veremeyen genel kapsamlı olmayan ve sadece mevcut durumu düzeltmeye yönelik ıslahat hareketleriydi. Ancak III. Selim tahta çıktıktan sonraki dönemde Osmanlı Devleti'nin gerileme yaşadığı alanlara da el atarak yeniliklere girişmiştir. Askeri anlamda ilk planlı modernleşme bu dönemde kendini göstermiştir. Bekir Râtıp Efendi'nin Avrupa'dan edindiği bilgiler ve yaptığı araştırmalar ile Avusturya ordusunun teşkilatı, (Bolay, 2015) askeri okulları, subayların yetiştirilmesi ve başka birçok konu ile ilgili rapor sunması üzerine ıslahatların yapılması ve ordunun modernize edilmesi fikrinin ağırlık kazanmasıyla birlikte Nizam-ı Cedidoluşturulmuştur. Bu dönemde, III. Selim, Avrupa'nın hem eğitim hem de teknolojik olarak yeni bir döneme girmesiyle birlikte halkın da isteklerinin ve beklentilerinin değiştiğini farketmiştir. III. Selim'den önceki dönemlerde batının gelişmelerinin ülke için bir çözüm getireceği düşünülmemiştir. Osmanlı Devleti'nin halen güçlü ve yeterli bir durumda olduğu düşünülüyor, Avrupa'nın gelişmeleri görmezden gelinip ülke içindeki yapıya odaklanılarak çözümlerin bir takım ıslahatlar ile mevcut yöntemlerle çözülmeye çalışılıyordu. III. Selim, devletin hataları ve

eksiklerini çok iyi görmüş ve devlet adamları tarafından yapılan harcama ve israfları yakından takip ederek bu konuda çözümler bulmaya çalışmıştır. Nihayetinde bu durum Osmanlı Devleti'nin aslında adım adım zayıfladığının ve gerekli düzenlemelerin, ıslahatların yapılması gerektiğinin ön ayak sesleri olarak görülebilir. III. Selim bu durumu farkederek önemli bazı ıslahat hareketlerine başlamış ve Nizam-ı Cedid ıslahatları ile Osmanlı Devleti artık yeni bir döneme girmeye başlamıştır. III. Selime göre Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin birincil nedeni, ordu içi huzursuzluklar ve ordu içi yeniliklerin dönemin gerisinde kalmış olmasıydı. Yeniçerilerin yeniliklere kapalı bir tutum izlemesi ve çoğu konuda bunlara karşı çıkması ayrıca buna bağlı olarak III. Selim ordunun yeniden dizayn edilmesi ve yenilikler ile kaybedilmiş gücü tekrar toparlamak maksadı ile ordu düzeyindeki sorunlara el atarak bunlara son vermek istemiştir. III. Selim bu huzursuzlukların olacağını önceden farketmişti için bazı girişimleri yeniçeri ocağını ürkütmeden yapmış ve Nizam-ı Cedid ile düzenlemeleri adım adım oluşturarak orduyu da modernize etmiştir. Ordu için yeni kıyafetler kullanılmış ve yeni okullar açılarak hem kara hem de denizcilik alanında yeni uygulamalara el atılmıştır. Askeri gelişmeler bağlamında Osmanlı Devleti'nin yaptığı yenilikler ve gelişmeler öncelikle III. Selim'in yeniçeriler ve ulemanın nüfusunu kırmak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Nizam-ı Cedid ıslahatının etkisi en fazla askeri alanda yapılmış, Osmanlı ordusu modern görünüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Orduda yapılan değişiklikler önce idari ve askeri konularda olmuştur. Askeri alanda başarısız olan askerler ordudan ayıklanmış, ocakların kışlaları genişletilmiştir. Avrupa tarzı yeni sistemler getirilerek savaş ve teknik müesseseler oluşturulmuştur. III. Selim döneminden sonra II. Mahmut döneminde de askeri ıslahatlar yapılmış ve ordunun modernize edilmesi süreci devam etmiştir. Bu süre içerisinde ordunun merkezileştirilmesi ve yeniçeri etkisinden kurtatılma çabaları vardır. Yeniçerilerin sürekli devletin siyasal düzenine karışması ve etkin rol oynamasıyla birlikte bozulan merkezi ve otoriter Osmanlı Devlet yapısı ıslahat hareketleriyle önce şekil daha sonra ise yapısal olarak değiştirilmeye düzeltilmeye çalışılmıştır. III. Mahmut döneminde de III. Selim'de olduğu gibi önce ordunun yenilenmesi ve modernize edilmesi amacı vardır. Avrupa'ya örnek alma ve gelişme süreci bu dönem de de sürmüştür. Çünkü Osmanlı bu dönemde iç ve dış baskı ve savaşlarla dağılma noktasına gelmişti. Gücünü kaybeden bir devletin ayakta tutulabilmesi bu dönemde bir takım ıslahatlara bağlı olduğu düşüncesi hakimdi. II. Mahmut da Nizam-ı Cedid'e benzer bir ocak kurmuştur. Adını Sekban-ı Cedid koymuştur. Ancak bu ocağın kurulması yeniçeriler tarafından pek hoş karşılanmadı ve ayaklanmalarına neden olmuştur. Daha sonra Eşkinci Ocağı kurulmuş ancak yeniçerilerin aynı şekildeki yoğun baskıları ile tekrar kapatılmıştır. Yeniçerilerin bu baskıları ve reformlara karşı tutumu II. Mahmut'un yeniçerileri dağıtması konusunda yeni arayışlara girmesine vesile olmuştur. Bir ordunun devlet siyasal sistemi ve yönetimine kadar etkin olması ıslahat hareketlerinin ve reformların başarısızlığına neden olmuştur. Yeniçeriler o dönemde rüşvet alıyor ve askeri anlamda görevlerini layıkıyla yerine getiriyordu. II. Mahmut Vaka-i Hayriye olayıyla yeniçeri ocağını kapatmıştır. Bu süreçte yeniçerilerin başına buyruk davranışlarından bıkan halk ve medrese öğrencileri bu olayda padişaha destek olmuşlardır. Yeniçeri ocağının kapatılmasından sonra ordunun yeniden dizayn edilmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adında yeni bir ordu kurmuştur. Bu ordunun eğitimleri Avrupalı uzmanlar ile desteklenmiş ve askeri bando olan Mızıka-i Hümayun bu dönemde kurulmuştur. Tanzimat dönemi askeri modernleşmeler ise, kendini en çok askeri hizmetin zorunlu olmasıyla hissettirmiştir. Askerlik vatani bir vazife olarak ilan edilmesiyle birlikte zorunlu askerlik başlatılmıştır. Zorunlu askerlik kaybedilen savaşlar ve ordunun asker ihtiyacının oluşmasına bağlı olarak çıkarılmıştır. Buna bağlı olarak askerlik yaşında düzenlemeler de yapılarak 1843 yılında yaş sınırı 20 olarak belirlenmiş ve askerlik süresi 4 yıl olarak kabul edilmiştir. Tanzimat döneminde gayri müslimlerin devlet içindeki eşitsizlikleri dile getirmesi üzerine gayrimüslimlerin

de orduya girip albay rütbesine kadar yükselmesine müsaade edilmiştir.(Berkles, 2016)Sultan Abdullaziz sadece kara ordusunun modernizasyonunu değil aynı zamanda bir donanmanın da kurulması için çalışmalar başlatmıştır. Bu dönemde çok güçlenen Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne gittikçe daha fazla tehdit oluşturması daha güçlü bir donanmanın gerekliliğine neden olmuştur. Avrupa'ya karşı alınan başarısız sonuçlar ile Bahariye Nezareti kurulmuş ve askeri yapı ile terfi sistemi daha sistemli hale getirilmiştir.

Meşrutiyet dönemiyle birlikte ordu yapısındaki ayrılıklar derinleşmiş ve başarısız askeri sonuçlar alınmıştır. Ordunun iç yapısındaki gelişmeler siyasi anlamda da birbiriyle bağlantılı olmuştur. Ordu içindeki siyasi çekişmeler ve emir-komuta zincirindeki kopukluklar askeri gelişmelerin durmasına ve başarısız sonuçların alınmasında etkili olmuştur. Askeri ayaklanmalar ve ordu içindeki ayrılıkların artması Alaylı ve Mektepli gruplarının oluşması ordudaki askeri yönetim çatlağını daha da büyütülmüştür. Özellikle Cihet-i Askeriye ile başlayan ilk çatlak Mektepli subayların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile özdeşleştirilmesi ayaklanmaların büyümesine neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı,Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmış ve askeri gücün artık Osmanlı'yı kurtarmasının ne derece zor olduğu anlaşılmıştır.

Ekonomik Modernleşme Hareketleri,

III. Selim dönemi ile başlayan ekonomik modernleşmeler, Danışma Meclisinin kurulması, halkın isteklerini daha doğru ve yerinde görebilmek amacıyla raporlar hazırlanması ve bu vesile ile halkın sesine isteklerine önem verilmesi gibi önemli adımlar ile ekonomik reformların yerinde yapılmasını sağlamıştır.III. Selim'den önceki ıslahatların başarısızlığının en temel nedeninin aslında halk bazlı bir yenileşme etkisinden, eksikliğinden kaynaklı olduğunu kavrayan III.Selim, bu sorunun kökenine yönelimin etkisiz kalındığını kavramış ve buna bağlı olarak modernleşme çalışmalarına sadece askeri değil ekonomik ve toplumsal açıdan ağırlık vererek başlamıştır. Ekonominin geliştirilmesi düşüncesinin başlamasında genel bir tarihsel süreç vardır. Bu süreç kendini ilk olarak, Coğrafi Keşiflerin etkisiyle ticaret yollarının yön değiştirmesi ve gümrük gelirlerinin büyük ölçüde azalması ile göstermiştir. Buna bağlı olarak Avrupalı devletlere tanınan kapitülasyonların genişletilmesine bağlı olarak enflasyonun artması ve Osmanlı Devleti'nin hem ıslahatlara hem de devlet hazinesinin açığını kapatmak için kullandığı vergilerin artırılması halk tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Üretimi azalan çiftçilerin yüksek olan vergileri ödeyememesi nedeniyle üretime ara vermeleri ekonominin zayıflamasını hızlandırmıştır. Sadece üretimin durması konusu değil aynı zamanda saray tarafından yapılan harcamaların artması, askeri alımların artmasıyla birlikte oluşan masraflar ile birlikte devlet adamlarının rüşvet gibi durumlar Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan zayıflamasına neden olmuştur. III. Selim bu eksikleri farketmesiyle birlikte İrad-ı Cedit adıyla yeni bir hazine kurmuştur. Bu hazine askeri harcamaların ve yeni oluşturulan Nizam-ı Cedit ordusunun ihtiyaçlarına yardımcı olmak maksadı ile yapılmıştır. Yerli malı kullanım özendirilmiş ve Osmanlı Devleti'ndeki enflasyon düşürülmeye çalışılmıştır. Ancak bu dönemde halk için vergilerin düşürülmesi yoluna gidilmemiş aksine ek vergiler çıkarıldığı için huzursuzluklar başlamıştır.

II. Mahmut döneminde ise ekonomik modernleşmelerIII. Selim döneminde olduğu gibi devam etmiş ve mevcut statü korunmaya çalışılmıştır. Yerli malının kullanımını teşviği devam etmiş ve Osmanlı tüccarlarının Avrupa'ya ihracatını kolaylaştırmak ve malların kalitesini artırmak amacıyla teşvikler verilmiş ve gümrük kolaylıkları getirilmiştir. Ancak bu dönemde İngiltere,Balta Limanı Anlaşması ile çok önemli ekonomik imtiyazlar kazanmış ve bu da Osmanlı ekonomisine uzun dönemde zararlar vermiştir.

Tanzimat dönemiyle birlikte ekonomik modernleşmeler, ilk modern bütçenin oluşturulmasıyla başlamış ve vergi düzenlemeleriyle mükellefler arası uyum ve adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarının halktan keyfi vergileri ve harçlar talep etmeleri bu dönemde yasaklanmıştır. Ekonomide likitideyi artırmak ve ticari alışverişi kolaylaştırmak amacıyla ilk kez Osmanlı Devleti'nde Kaime-i Nakdiye adında kağıt para kullanılmıştır. Bunun yanında pamuklu dokuma üretim tesisleri kurulmuştur. Ancak bu gelişmelere rağmen ekonomik çöküş devam etmiş, Kırım Savaşı'ndan sonra alınan yüklü borçlar da devlet adına ekonomik zararlar getirmiştir.

Meşrutiyet döneminde ise genel olarak bakıldığında Osmanlı ekonomisi 1838 Balta Limanı Anlaşması ve bunun yanında ekonomik külfetler getiren 1839 Tanzimat Fermanı ile 1856 Islahat Fermanı'nın getirdiği ekonomik yükleri devleti dışa bağımlı hale gelen bir yapıya dönmüştür.(Coşkun, 2015) Ancak meşrutiyetten sonraki yıllarda ekonomik canlılık görülmüştür. Yapılan ıslahatlar ve sanayi müdahaleleri ile birlikte ekonomi yavaş yavaş toparlanmaya başlamış ve yerli malı tüketimi yeniden özendirilmiştir.

"I.Dünya Savaşı'na kadarki yaklaşık on yıl içerisinde dünyaya açılma çabası taşıyan bir ekonomik hareketlilik görülür.Bu sürede çoğu yerli sermayeye dayalı olarak kurulan iki yüzü aşkın şirket, tarımda uzmanlaşma çabaları, el zanaatlarına dayalı üretimin yerini makineye bırakması bu sürecin dikkati çeken gelişmeleri arasındadır."(Daşçıoğlu, 2017)Ekonominin yeniden toparlanmaya başlaması maalesef uzun sürmemekte ve I. Dünya Savaşı ile birlikte çöküş daha da derinleşmiştir.

Siyasal Modernleşme Hareketleri

"Osmanlı Toplumunu ve Devleti'ne bakıldığı zaman, "İnsanlar, meliklerinin dini üzeredir", "Baş düzgün olursa beden de düzgün olur", "Balık baştan kokar" ve "Yönetici iyi olursa yönetilen de iyi olur" gibi sözlerinin bir yansıması olarak devlet merkezli bir anlayış ve yapılanmanın var olduğu, siyasi, sosyal, kültürel vb. değişimin devlet ve yönetici elit öncülüğünde seyrettiği görülür" (Okumuş, 2002).Böyle bir durumda devletin merkezi ve otoriter yapısı yönetim anlayışıyla paralel olarak bütünlük göstermiştir. Osmanlı Devleti yönetim geleneği padişahın mutlak otoritesi üzerinden askerler ve halk olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Devlet, askerler ve halk arasındaki dengeyi her zaman korumaya çalışmıştır. Ancak modernleşme ile başlayan gelişmeler ve Avrupa'daki ilerlemeler ile birlikte artan düşünce akımları Osmanlı Devleti'nin kimi zaman bazı konularda tavizler vermesine ve devlet siyasal sisteminde değişikliklere gitmesiyle sonuçlanmıştır.

Osmanlı'da modernleşme politikalarının ortaya çıkışı üç temel faktörle açıklanabilir;

Birincisi, merkezileşme dürtüsüdür. Buradaki temel amaç padişaha sadık güvenilir bir ordu kurmaktır. Padişahlar bu dönemlerde mutlak otorite ve güçlerini koruyabilmek adına siyasal anlamda modernleşme politikaları izlemişlerdir. İkinci olarak; yabancı devletlerin Osmanlı siyasal sistemi üzerindeki baskılarıdır. Yabancı ülkelerin baskıları ve devletin içişlerine karışmaya başlamasıyla birlikte ve ordunun devlet siyasal sistemine müdahil olması aynı zamanda padişahların tahta çıkarılıp indirilmesinde etkin rol oynaması Osmanlı padişahlarının zorunlu reformlar yapmasına sebep olmuştur.Üçüncü olarak; modernleşmenin ideolojik boyutunun ortaya çıkmasıdır. Islahat ve çağdaşlaşma, batılılaşma fikrinin yayılmasıyla birlikte yeni bir döneme girmiş ve III. Selim'den sonraki süreçler baz alındığında siyasal sistemin modernize edilmesi anlayışı etkili olmaya başlamıştır.(Karpat, 2006)Gerçek anlamda Avrupa tarzı yeniliklerin başlaması III. Selim dönemiyle başlar. Devlet ordudaki aksaklıkların giderilmesi ve yapının Avrupa tarzı gelişmeye ayak uydurabilmesi açısından yeni reformlar yapmış ve Nizam-ı Cedit ile birlikte modern anlamda ilk adımlar atılmıştır. III. Selim döneminde yapılan siyasi,ekonomik ve askeri reformların bazı kesimlerce

hoş karşılanmadığı görülebilir. Bu hoşnutsuzluk özellikle Kalemiye'nin Reis'ül Küttap bölümüne bağlı ve sultan üzerinde iyi bir nüfusa sahip küçük bir bürokrat grubu arasında başlamıştır. Bu grup, Fransız taraftarı, gelenek karşıtı gibi davranıp çoğu kesimin tepkisini üzerlerine çekmiş, lüks ve serbest bir hayat tarzı ile etraftakilerin gözlerini üzerlerine çekmişlerdir. III.Selim döneminde yeni kurulan Nizam-ı Cedit ordusu da özel ilgi görmekte ve Mısır'da görev yapan çoğu askerimaaşlarındaki kesintilerle finanse edilmesiyle birlikte alttan başlayan gerginlikler ayaklanmaya neden olmuştur. Yeniçerilerin başını çektiği bu ayaklanma ile birlikte Nizam-ıCedit ordusu dağıtılmıştır. Bu dönemden sonra padişahların hem siyasal yapıyı hem de devleti ayakta tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu zorunlu reform hareketleri modern anlamda ilk kez III. Selim ile başlamış olmasına rağmen daha çok politik amaçlarla yapılmıştır.

II. Mahmut döneminde her ne kadar reformlar yapılmış olsa da Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi taşrada büyük ölçüde etkisizdi. Rumeli, Anadolu ve Mısır gibi eyaletlerde ise âyanlar âdeta bağımsız idareler kurmuşlardı. Ticari ve ekonomik güce sahip olan ayanlar Rumeli topraklarında çok güçlü toprak beyleri olarak ortaya çıkmıştı. Bu şartlarda, Alemdar Mustafa Paşa, padişahın ve merkezi devletin otoritesini sağlamak için güçlü ayanlarla bir anlaşma yapmayı ilk çare olarak görüyordu.(Berkes, 1978) Alemdar,sarsılan düzeni yeniden kurmak amacı ile bütün ayanları İstanbul'da topladı. Bu vesile ile devlet ve ayanlar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Devlet ayanları tanıyacak, ayanlar ise devlet otoritesini kabul edip kurallara itaat edeceklerdi. Bu dönemde artış gösteren ayaklanmalara karşı ayanlar devlete destek olacaklardı. Sened-I İttifak denilen İş bu belgeyle Osmanlı Devleti'nin ne kadar güçsüz olduğu ortaya çıkmış ve Osmanlı siyasal tarihinde ilk kez bir padişahın yetkileri kısıtlanmıştır. Daha sonra ayanlıklar kaldırılarak büyük eyaletler illere bölünmüştür.II.Mahmut dönemindeki siyasi modernleşme de hız kesmeden devam etmiş ve ilk kez divan sistemi yerine bakanlar kurulu kurulmuştur. Memurların üniforma zorunluluğu ilk kez bu döneme tekabül etmektedir. Devletin siyasi ve askeri gücünü belirleyebilmek amacıyla ilk nüfus sayımı da yapılarak orduya alınacak askerlerin durumu belirlenmiştir. Siyasal anlamdaki modernleşme hareketleri posta teşkilatının kurulmasıyla devam etmiş ve memuriyetlerin, yönetimlerin düzgün çalışabilmesi maksadıyla da ülke içi teftişler ve geziler yapılarak aksaklıklar belirlenmeye çalışılmıştır.Sultan II. Mahmut döneminden sonra, siyasal hayatımıza çok sayıda modern siyasal kavramlar girmeye başlamıştır: Medeniyet, terakki, ulûm, fûnûn, kanun, nizam, hürriyet, demokrasi, cumhuriyet, özgürlük, eşitlik gibi. Alkan'a göre, İslâmcılık, sosyalizm, feminizm, milliyetçilik, pozitivism ve materyalizm gibi birçok düşünce akımlarının temeli bu dönemde atılmıştır (Alkan, 2001). Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde; sosyal ve siyasal alanda düzenlemeler yapılırken, Müslümanların üstünlüğüne dayalı sosyal hiyerarşi, Tanzimat Fermanı ile son bulmuştur.(Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, 2010)

Osmanlı'nın ilk siyasî hareketi olan Yeni Osmanlılar, yani Jön Türkler, liberalizme ve İslamcılığa kaynaklık ettiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğmasına da kaynaklık etmiştir(Mardin, 1996).Bu döneme rastlayan siyasal bir oluşum olan Jön Türkler topluluğu, Osmanlı Devleti'nin reformlarının yetersiz olduğundan şikayetçi ve mevcut durumun düzeltilmesinden yana tavır takınan bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal modernleşme ile birlikte ortaya çıkan Batıcılık , İslamcılık, Osmanlılık, Milliyetçilik, İslamcılık vb. gibi düşünce akımları Osmanlı siyasal sisteminin şekillenmesinde etkin roller oynamıştır.

Padişahın yetkilerinin tartışılması, halkın yönetime katılabilmesi gibi yeni fikirler ortaya atılmış ve devletin meşrutî egemenliğini sorgulayarak baskıcı uygulamalara karşı çıkmış ve mücadele etmişlerdir.II. Abdulhamit ile birlikte artmaya başlayan batıcılık fikri padişahın eleştirilmesine neden olmuştur. Yeni reformlar ve

modernleşme arayışlarına girilmesi gerektiği yoksa devletin dağılmasının kaçınılmaz olacağı konusunda fikirler yükselmiş ve siyasal sistem sorgulanmaya başlanmıştır. Meşrutiyet dönemi ile birlikte hükümdarın yetkileri anayasa ve halk oyuyla kısıtlanmış ve seçilen meclis ile dönemin getirdiği mecburi yeni bir siyasal modernleşme dönemi başlamıştır. Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesi ile birlikte anayasal sistemin uygulamaları ilk kez bu dönemde kendini göstermiştir. Parlamenter monarşi sistemi ile devletin yönetilmesi anayasa yetkisinde Meclis-i Mebusan ile başlamıştır. Ancak Osmanlı-Rus Savaşının çıkmasıyla birlikte padişah anayasal meşrutiyet dönemine son vermiştir. Padişah, bu dönemde, otoriteyi güçlendirme adına daha sert uygulamalar benimsemiş ve bürokratik kontrol mekanizmalarına dayanarak geleneksel Osmanlı yönetim anlayışını kullanmıştır. 1908'de yapılan ihtilalle Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması ikinci Meşrutiyet döneminin başlangıcı sayılmaktadır. Bu dönem, Meclis-i Mebusan'ın Mehmed Vahdettin tarafından kapatılmasına kadar sürmüştür.

Toplumsal Modernleşme Hareketleri

16. yüzyıldan itibaren başlayan değişim süreci Osmanlı toplum yapısının da yavaş yavaş değişmesine neden olmuştur. Bu değişimin farkına varılması III. Selim dönemine rastlamıştır. III. Selim yenilikleri yaparken sadece askeri ve ekonomik anlamda değil aynı zamanda toplumsal alanlarda da yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler de Avrupa'yı örnek almış ve batıcı modern bir sistemin oluşturulma çabaları görülmüştür. Özellikle giyim, kuşam, döşeme, sanat, müzik, zevk, örf ve adetler, kadınlar, edebiyat vb. alanlarda batılılaşma çabaları görülmüş ve büyük şehirlerde yaşayan insanların batıcı örf ve adetleri de yavaş yavaş benimsemeye başladıkları görülmüştür. Yaşanan toplumsal değişimlere bağlı olarak zamanla batıda başlayan kadın erkek eşitliği tartışmaları Osmanlı toplumunu kademeli olarak etkilemiştir. Toplumsal temelli gelişmeler ile benimsenmeye başlanan eşitlik ve kadın hakları sorunsalı A. Cevdet Paşa'nın kızı olan Fatma Aliye Hanım ile gündeme getirilerek savunulmuştur. Osmanlı toplum yapısının geleneksel anlayıştan yeni modern devlet toplum anlayışına doğru evrilmenin aşamaları başlamış olmaktadır. Bu değişim aynı zamanda yavaş yavaş din ve devlet ilişkilerine de yansiyacaktır. Lale Devri ile başlayan bu değişim batılılaşma anlamında yeni bir dönemin modernleşmesinin ve Avrupa tarzı toplumsal ilişkilerin başlamasının gerçek anlamda başladığını göstermiştir. III. Selim döneminde dil alanında da yeni gelişmeler yaşanmıştır. Mütercim Asım'ın Farsça'dan Türkçe'ye yaptığı Burhan-ı Kâtı adlı lügat çevirisi, Türkçe açısından önemli bir gelişme olarak sayılabilir. Bu dönemde III. Selim, taşra yönetimini sağlarken ülkeyi vilayetlere ayırarak düzenlemeye de çalışmıştır. Ancak, devlet ve halk düzeyindeki eksiklikler ve uygulamalar III. Selim'in bazı konularda hızlı davranmasına neden olmuş ve maalesef ki halkın bazı büyük gelişmelere hala hazır olmaması ile askeri alandaki yeniliklere yeniçerilerin, kendi çıkarlarını düşünerek, halkı ıslahatlara karşı kışkırtması III. Selim'in ıslahatlarının zayıflayıp başarısız olmasına neden olmuştur.

II. Mahmut ile başlayan modernleşme ve batıcılık hareketleri eğitimin zorunlu hale getirilmesi, rüştiye okullarının açılması, harp okullarının ve Mektebi Harbiye'lerin açılması eğitim alanında başlayan modernleşme adımlarının ilk resmi gazete özelliği taşıyan Takvim-i Vakayi'nin çıkarılması toplumsal anlamda çok büyük gelişmeler olarak sayılabilir. Avrupa-i tarzı gelişmelerin yakından takip edilmesi ve yeniliklerin yerinde yapılabilmesi adına Avrupa'ya öğrenciler de gönderilmiştir. II. Mahmut dönemiyle başlayan ırk, din, dil alanındaki eşitlik çalışmaları eğitimden toplumsal alana kadar tüm halklar için kabul edilmiş ve Islahat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönemde Avrupa'da gerçekleşen hızlı gelişmeler Avrupa'ya göçleri artırmış ve yaşanan savaşlardan sonra kaybedilen topraklar ve nüfus bu dönemde de devam etmiştir.

Tanzimat döneminin ile devam eden bu gelişmeler Kanuni Esasiye'nin kabul edilmesi ile yeni bir siyasal yönetim düzenine geçişin adımı olarak sayılabilir. Halkın devlet yönetiminde temsil edilip hak sahibi olmaya başlaması Avrupa'nın da etkisiyle getirmiş olduğu eşitlik hak ve özgürlükler adına gelişmelerin yaşanması bu dönemde toplumsal hareketlerin artmasına ve bir takım modernleştirme çabalarının yaşanmasına neden olmuştur. Osmanlı'da, modernleşmesinin temelinde dinsel ve ideolojik faktörler den çok, küçük cemaatçilik gibi toplumsal örgütlenmelerin görülmesi geleneksel Osmanlı toplumunun modern gelişmelere tepkisinin ilk etapta halk tabanlı başlayıp büyümesine neden olmuştur.

Jön Türkler grubunun da ortaya çıkmasıyla birlikte toplum sorunlarının eleştirilmesi ve batıcı fikirlerin artması ve buna bağlı olarak da Meşrutiyet döneminde artış gösteren gazete ve dergi yayınları da toplumsal modernleşme alanında önemli gelişme örnekleridir. Genç Osmanlılar olarak da anılan bu grup yeni fikirleriyle Osmanlı milliyetçiliğini canlandırmak ve toplumu gelişmelerden , toplumsal ve yönetim aksaklıklarından haberdar etmek için çabalamalar yürütmüşlerdir.

II.Meşrutiyet ile toplumda görülen Avrupa tarzı yeniliklerin benimsenmesi ve yeni fikirler edebiyat, musiki gibi sanat dallarının da gelişmesini sağlamıştır. Sanatsal estetik olgusu, sanatın sanat için olduğu anlayışı bu dönemin zihniyetini toplumdan çok edebi ağırlığını önplana çıkarmıştır. Büyük umutlarla kurulan Meşrutiyet düzeni de Osmanlı halklarını bir arada tutmaya yetmemiş, bunun ardından milli savaşlar başlamıştı. 1910'lar Türkiye'sinde savaş adeta kanıksanmış bir sosyal gerçek haline gelmiştir (ORAL, 2011).

SONUÇ

Padişah III. Selim dönemiyle birlikte başlayan ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa gelişmelerini daha yakından takip etmesiyle devam eden batı merkezli değişimler, modernleşmelerin daha çok devrimci, pozitivist, seküler, akıl ve bilim temelli olarak gelişmesine sebep olmuştur. Yapılan reformlar ve gelişmeler Osmanlı yeni siyasal sisteminin oluşmasına etki ederek modernleşmenin temellerini oluşturmuştur. Avrupa esaslı modernleşmelerin temeli III. Selim ile atılması ve ilk modern ordunun kurulmasıyla hem Osmanlı askeri yapısı hem de toplumsal , ekonomik yapısı yeni bir değişime girmiş bunun sonucunda da devletin gerilemesi yavaşlatılmıştır. Yapılan birçok yeniliğin modern Türkiye'de de benzerliklerin görülmesi III. Selim'in başarılı adımları ve onda sonraki padişahların devleti ayakta tutma amacının sonucu ve bazı alanlara yansımaları olarak ortaya çıkmıştır. Bu modernleşme zorunluluğunun sonucunda Osmanlı'nın klasik siyasi yapısının ve dini geleneksel odaklı olan siyasal yapısını milliyetçilik, batıcılık gibi düşüncelerin etkisiyle değiştiği de görülmektedir. Nizamı Cedit'in kurulmasından I. Dünya Savaşı'na kadarki bu dönemde devletin yönetim yapısından toplumsal eşitliğe kadar, milli iktisadi gelişmelerden düşünce akımlarına ve yönetim politikasına kadar birçok alandaki gelişmeler ve müdahaleler Osmanlı Devleti'nin siyasal şeklinin değişmesine neden olmuştur. Bu gelişim ve değişimlerin temeli III. Selim döneminde atılmış ve sonraki dönemlerde yapılan reform ve modernleşme çabalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan, M. Ö. (2001). *“Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”*, Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce . İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Berkles, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapıkredi Yayınları.
- Bolay, S. H. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi*. NOBEL Akademik Yayıncılık.

- Coşkun, Y. (2015). 1908-1918 Milli İktisat Dönemi Üzerine Bazı Notlar. *Capital Markets Board of Turkey*.
- Daşcıoğlu, Y. (2017, 02 07). Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirini Hazırlayan Şartlar. *mektupedebediyatdergisi*.
- Karpat, K. (2006). *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*. İstanbul: Imge Kitabevi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1996). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2010). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2010). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okumuş, E. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Değişim Süreci ve III. Selim Öncesi Yenileşme Çabaları*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ORAL, M. (2011). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim . *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 47, Bahar 2011, s. 585-597*